

УНІВЕРСАЛЬНА
БІБЛІОТЕКА

ГУГО фон-РОФМАНСТАЛЬ.

Ж А Х

Переклада
Віра Вільшанська.

ЛЕСЬ ГОРЕНКО
Критичний есеї

№ 11.

Ціна 40 коп.

Універсальна Бібліотека.

№ 11.

ГУГО фон-ГОФМАНСТАЛЬ.

Ж А Х.

—оо—

Переклала
Віра Вільшанська.

—оо—

ЛЕСЬ ГОРЕНКО.
Критичний студ.

Вид-во „Грунт“.

Гуго фон-Гофмансталь.

Гуго фон-Гофмансталь.

Е т ю д .

Єсть імення, які одним своїм образом, одним своїм звуком, породжують асоціації, звязуючи собою цілу епоху в історії людської культури.

До таких імень можна віднести Гуго фон-Гофманстала. І не мислимо це імя абстрагувати від того фону, на котрому виділяється вся його фігура, і не мислимої той фон без плями, котру на нього кинув Гуго фон-Гофмансталь.

В моїй уяві встає блискуча картина—розцвіт модерної німець-

кої поезії, зв'язаний з іменем Стефана Георге, великого і, може, найвидатнішого з німецьких поетів—символістів, поскільки він являється нашим сучасником.

Стефан Георге, на передодні наших днів, утворив в Германії сильну, могутню, велику в своїй потенціальній акції, літературну течію. Ця течія перетинається з тим гігантським мистецьким напрямом, який має своє джерело у Франції, і, маючи інтернаціональні передпосилки, владно захопив своїм еволюційним впливом всі літературні поступовання, в європейським масштабі.

Група Стефана Георге з'єднала могутчі таланти, котрі в інтегральній частині своєї акції показали шлях до нових завдань і згодом, коли час

розбиває з'єднаність групи, коли ламається її координованість, з цього дозрілого розпаду утворюються гуртки і напрями, отримавші розподіленне ролів в час її диференціації.

І коли ми маємо намір виявити характер творчої акції певного учасника, то одна постать ховає другу, і, може, остаточно і цілковита характеристика певної особи данного гуртування освітлиться згодом, в історичній перспективі.

В найвищій момент натуралістичної придавленості, коли німецька література своєю важкою заглибленістю в нетри натуралізма захопила всі читаючі кола німецької інтелігенції, дуже важко було зрушити цей напрям, і з другого боку—дуже важко було усунути

масовий натуралістичний псіхоз, щоб звернути увагу на ті легкі й обіцяючі подихи, що діставались від Франції, від імен Мальярме, Вільє де Ліль Адана, Анрі де Реньє, і всіх тих, що виростили на плечах Бодлера і Верлена.

Взамін заскоружлих, застигнутих і важучих мистецьких форм прибиває до берега стрійну, вишукану, утончену течію символізма, котра стремить до нових мистецьких винаходів, духових поглиблень, прямувань до нових, таємних, незнаних горизонтів.

Звичайне, Георге не розуміють. Одні рахують його за гарного артиста, що впрямно заучив свої ролі і грає на неясности і зарозумілій загадковости. Другі накида-

ються на нього. Треті просто сміються.

Але треба було робити діло. Закладається журнал «Blätter für Kunst» («Мистецькі Листки») і на чолі його становиться Стефан Героге. Його найблизчі співробітники—невідомі майже доти особи—Гуго фон-Гофмансталь, Карл Вольфскель, Леопольд Андриан, Ріхард Перльс, Макс Даутендей і інші, до котрих приєднались ще французький поет Поль Ферарді та польський Вацлав Роліч—Лідер.

Утворюється новий поетичний стиль, ламлються мистецькі методи, перетворюється мова, як мистецький матеріал, відповідно новим завданням.

Цей журнал утворює цілу епоху, відмежовуючи рішучий перелом, розділюючи новий період.

Прибувають нові сили і одночасно починається диференціація, розпад — необхідний еволюційний чинник, З'являються нові гуртування, пройшовши спільну школу.

Відпадає від групи і Гуго фон-Гофмансталь, котрий з самого початку мав тенденцію відокремлюватися від гуртка і власне ніколи не стояв в міцній духовій залежності.

За ним пішли де котрі молоді таланти і утворюється власна групування. Але ж необхідно зазначити, що на всіх їх лежить мистецьке тавро Стефана Георге.

Гуго фон-Гофмансталь представляє собою визначну постать, що

переховує в собі сильну і тверду індивідуальність і займає своєвласну позицію, як драматург, поет і белетрист.

Дебютував Гуго фон-Гофмансталь драматичним етюдом «Смерть Тиціана», який появився в «Мистецьких Листках» року 1893. З погляду виконання—це є цілком закінчений технічно твір: прекрасна архітектоніка, обдуманна конструкція, вправний вірш—все це примушувало дивитися на автора, як на дозрілого поета.

«Електра», «Поворот Крістіни», особливо «Царь Едіп»—п'єси Гуго фон-Гофманстала мали і мають великий сценічний успіх. Ці п'єси з'явилися в постановках Макса Рейнгардта в Deutsche Theater і

(Мюнхен). Драма Гофмансталя «Врятована Венеція» вважається за краще, що було ним написано.

Найбільш удаються йому античні мотиви, для котрих знаходиться у Гофмансталя вишуканий стиль, почуття міри, відповідно строгий тон.

Пристрасть Гофмансталь уміє шляхетно стримувати, вірш у нього витончений і непримушений, проза стисла і вивнена — всі його праці зроблені твердою рукою перекonanого в собі мистця.

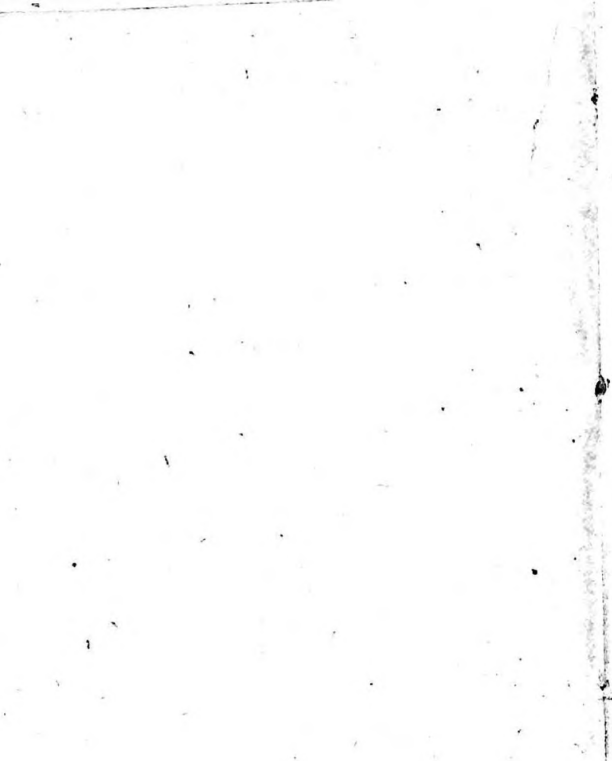
Один з німецьких критиків (Альфред Кер) пише про цього загадкового письменника: «Може бути, що Гофмансталь є поетом — героєм з поетичного твору? Він ніби з боку стежить за своєю твор-

чою роботою. Здається, що він перекладає себе самого на мову поезії. Він пробує в дивнім, погаснувшим світі краси, і світ цей не такий гарний і не такий широкий, як наш, але ж він минаючий»...

Ці прикмети характеризують Гуго фон-Гофманстала і як поета.

Гуго фон-Гофмансталь — поет-мужчина і ви не знайдете в ньому романтичних хитань і сантиментальних романтичностей. Тон його поезій шляхетний і витриманий, але в них переходується великий темперамент. На його поезіях, головним чином ліричних, найбільше відбився високий і сміливий тон поетичного гіганта — Стефана Георге.

Лесь Горенко.

Ж а х.

ЛАДІОН — відома танцюристка.

ХІМНІС — менше відома.

ХІМНІС. Сьогодні у ночі я бачила, як Демонаса танцювала з своєю сестрою Бакхіс. Але ж вони, певне, зовсім не сестри. Боже! в їх танцях рішуче немає нічого особливого! А мужчини божеволіють від них. У Демонаси гарні плечі й спина, гнучкі стегна, але це і все! А у Бакхіс — витворні ноги й руки, і дуже тонкі, загострені на кінцях, пальці. І обидві вони — однаково безсоромні, тільки одна ховається з цим, а друга виставляє це на показ. І це подобається. Ми з тобою чудово робили б те ж, що й вони, аби ти тільки схотіла. У них немає ні

одного нового руху, але всі їх рухи видумані поетами, і все різними, і при кожній пантоміні читаються вірші. От як вони пускають людям куряву в очи. А між иншим, все, що вони роблять, зовсім не нове, і всі це уже бачили.

Бакхіс чудово виконує все, де на першому місці рухи рук; наприклад, — обернення Німфи в молоде дерево, або в виноградну лозину. Це у неї дійсно гарно вдається. Бажала б і я мати її гнучкі руки! Звірив вона теж хороше виконує; наприклад, --- як молода лань боїться бурі або як вона бавиться з вітерцем, або як пташка попадає в сітьце.

У Демонаси кращі за все рухи голови і шиї. Вона танцює... вже не пам'ятаю, якого поета це видумка, --- одним словом, Бакхіс --- нерухома, мов статуя, стоїть посередині, в машкарі, що вилляє голову Медузи, а Демонаса танцює

кругом неї, ніби нічого не догадуючись. Раптом вона бачить Медузу---і повинна обернутися в камінь. Вона ментом закидає голову назад, хвилину тремтить---і кам'яніє; спочатку до стеген, потім до колін... Дивлячись на це просто завміраєш від жаху.

ЛАЦІОН. Боже! Як все це бридко й нікчемно! Ми танцюємо для кількох мужчин, між котрими два-три-багаті дідки, а останні---мізерні блюдолизи. Ми танцюємо до загуби сил,---потім починається наймерзотніше; обличчя мужчин, що тиснуться навколо тебе, світло, гамір, як дзьоби хижих птахів, впиваються в твоє обличчя, і ти прагнеш вмерти, щоб не лишаться з усіма, не жить, не слухать їх голосних розмов! Я хотіла б полетіти далеко-далеко, куди тільки може залетіти птиця! Я завше почувала, що десь є та-

кий острів, про котрого оповідав сьогодні моряк.

ХІМНІС. Що це за острів?

ЛАЦІОН. А, я не знаю! Залиш мене.

ХІМНІС. Послухай, аджеж---моряки часто неправду кажуть.

ЛАЦІОН. Але те, що він оповідав мені,---правда; я це знаю напевно; я це знаю напевно. Я хотіла б, щоб він остався у мене двадцять ночей і оповідав, не перериваючи.

ХІМНІС. Та що тобі в чужих землях? Аджеж не збираєшся ти туди! Там живуть темношкурі варвари.

ЛАЦІОН. Перозумна! А що дають тобі твої танці? Невже ти хоть один мент почуваш себе щасливою?

ХІМНІС. А, ну! в тебе знову твоя мелянхолія! Певно, мені весело, коли я танцюю, а мужчини зривають з себе він-

ки і кидають їх мені. Тоді я відчуваю, що заволоділа ними.

ЛАІДІОН. Але в душі чи щаслива ти? Чи маєш змогу про все забути? Чи зможеш відкинути всякий жах? Найменшу тіль, що заморочує тебе?

ХІМНІС. Жах? Коли я танцюю, я не відчуваю жадного жаху.

ЛАІДІОН. Ну, то в тебе є бажання,--- а бажання---той самий жах. Всі твої заміри --- одне пожадання. Ти кидаєшся і сюди, і туди,---чи втічеш ти сама від себе? Чи спасешся від віковичних бурхливих жадань, що живуть в тобі? Ти наслідуюш звірам і рослинам,---але чи зливаєшся ти з ними? Ти скидаєш свій одяг, але разом з ним---чи одкидаєш ти жах? Жах---це одяг, напоєний ядом, котрий труїть тебе, впивається в твоє тіло, хоть би ти й як мастила його й милася по десять раз на день. Чи маєш ти змогу

хоть на дві години зовсім увільнитися в джаку? А вони мають можливість! Вони не бояться танцювати, так танцювати на вільному повітрі, в тіні святих дерев.

ХІМНІС. Та про кого ти кажеш? що це за люди? Вони, може бути, скакають на одній нозі, а уші у них теліпаються, як ганчірки, так що вони може й прикриваються ними! Які вони? п'ятипалі, як пантера, або пасасті, як зебра?

ЛАДІОН. Шкура у них золотиста; рот нагадує щелепи хижого звіра, їх стегна дуже й стрійні.

ХІМНІС. Ти, мабуть, сама хотіла б бути подібною їм? Фі! їх шкура, напевне, огидно пахне!

ЛАДІОН. Дерева в тій стороні далеко вищі за наші; їх густі, сплюваті тіпі--ніби ливі: їх можна облапувати, як овоч, до котрої доторкуєшся рукою... Він оповідав, що їх боги живуть в самих дере-

вах і серед дерев,--- але вони не бояться в їх присутності...

ХІМНІС. Танцювать?

ЛАДІОН. Так танцюють тільки раз в рік,---однн раз! На острові стоїть священна гора, гола, безлиста, блискуча, як мідь; на самій вершині її, як велечезний ізумруд, зелене ліс. Внизу під цією горою вони її танцюють. Юнаки з усього острова сидять на землі, на вприсідки, а перед ними, нерухомо, як одно тіло, стоять молоді дівчата. Потім, вони починають танцювать... а потім--віддаються юнакам, без вибору, кому доведеться. Так роблять вони--заради своїх богів, і боги благословляють їх.

ХІМНІС. Яка безсоромність!

ЛАДІОН. Щасливі! вони не знають жаху!

ХІМНІС. Що ти хочеш цим сказати, Ладіоно?

ЛАЦІОН. Ох, певже ти не розумієш мене?... Такою росла я у моєї матері і була зайвою в сім'ї. І я завше прямувала до чогось, чого у мене не було, і так ішло мое життя з дня на день, поки мені не минуло 14 років. Я все жагуче ждала чогось, тоді мене одрели до багатиря Каліаса... Мені було й ніяково, й страшно; від нетерпіння я кусала собі пальці,---і, нарешті, віддалася тому, у кого палко закохалася, але він... він був переповнений зневагою й ненавистю, бо до його я належала другому... А потім з'явився третій, четвертий і... інші... Я думаю, в мене не було ні одної хвилини, коли б я не сплукувалася втікти від самої себе.

ХІМНІС. Тобі ще гарно жилося, тебе, аджеж, ніхто не бив, тобі не доводилоось голодать.

ЛАДІОН. Але я розумію, що можна перетерплювати, коли б'ють; все таки бути щасливою; можна голодати---і почувати себе щасливішою за якого небудь індійського царя. Але жити в цьому світі, подібно до стоючого Аргуса, з завжди не сплючим оком на сторожі, лежать в обіймах того, хто любить тебе, і котрого, ти уявляєш, що любиш, і в той же час прислуховуєшся до безстрашного хлюпотіння певинни біжучих хвиль; хлюпотіння, котрого ти не можеш не слухати, не в силі не слухати, ніби в кущі з цим хлюпотінням вся кров, капля по каплі, витікає з твоїх жил?!.. Або запросять тебе куди небудь на вілу за місто, ти їдеш мулом; ти повинна б бути веселою і пам'ятати тільки про те, що ти молода і що в багато ладних простоять цілу ніч коло твоїх дверей, дожидаючись твоєї ласки... Але замість цього,---перед твоїми

очима, як грізні віщуни, нежданно пове-
тають придорожні дерева, а гора, що
здаля піднімається, уявляється тобі судією
твого загубленого життя, і от ти сидиш
на своєму мулові, вся опанована своєю
виною і своєю мукою, як розбійниця,
котру ведуть до кари... І твої очі, очі
Аргуса, все бачать, все помічають: і жука,
що повзе через дорогу, вкриту курявою;
котрому рішуче немає жадного діла до
твоеї долі, і пташку, що голосно співає
під небом, для котрої ти---ніщо...

ХІМНІС. Про що ти кажеш, Лаїдіон?
Тебе ніколи не притягали до суду, і тобі
не доводилося їхати туди на мулові!

ЛАІДІОН. Справа не про мула і не
про суд, Хімнісо! Я зачеплюю ногою ви-
сохший сучок, і як краса Троянди й фі-
алки пронизується в мене через мій зір,
так від цього доторку---я вся паскрізь
провизуюсь нікчемним існуванням цього

проклятого шматка дерева; я стаю його невільницею,---ніччю я лежу без сну і думаю про нього і повинна слідувати його корячкуватому тілові своїми зогнутими, замімленими сугавами, так що нічний птах уявляє мене за фесалійську відьму або біснувату...

Хиба це не жахливо? Хиба не жахливо, що сонце, котре, раннім ранком, таке маленьке, маленьке, виглядає з за гілок фігового дерева, так ніби цяцька, котру діти повісили на гіллячці,---вдень випливає високо на небо і виростає в те велике, в те неосяжне, чим живе весь світ і що наповнює собою прірву істнування? А жорстока певниність часу? Від одної думки про це почуваш себе ніби в залізних руках азіатського невільника, котрий держить тебе на високій кладці, вниз головою, а далеко внизу тече щось безбарвне, німе,---безгучне і бистріше за

воду... А коли я п'ю воду, в котрій перед тим я бачила свій відбиток,--я перестаю розуміть, хто п'є цю воду з відбитком, і мені здається, що хтось виїняв з мене душу, що мене вже немає,--і я кричу від жаху...

Ох, та чи є хоть що певудь не жахливе? І що ж, як не жах заставляє нас танцювати? Жах держить поводи, що зав'язані десь в саміх нас, шарпає ними то сюди, то туди і заставляє рухатися наші сугасти.

І коли вдаючи вакханку, я пошуся біслуватим танком, так, що мої руки і волосся летять до далеких зорь—невже ти думаєш, що керує моя добра воля, мое особисте бажання? Невже ти не бачиш, що це—тільки жах, один жах?

ХІМНІС. Невже жах так впливає на тебе?

ЛАДІОН. Але він облудний: він зразу не показує своїх пазурів. Він ховає під

машкарою своє страшне обличчє й зм'ягчує свій голос,—і тоді прозивають його надією. Я часто думаю, що мати надію ще жахливіше, ніж боляться. Після ночі надій,—яка пустка в душі! Ніщо так не виснажує нашої душі, як надія. Є таке катування: полонених піднімають до гори на матузок і потім, з страшним розмахом пускають вниз... Така є надія. Щасливий не знає її... Ті, на острові, неказано щасливі, коли танцюють перед мужчинами, перед обличчєм своїх богів, всі разом, і все таки, —кожда—ніби вона—одна, сама з собою.

ХІМНІС. Ти знову про жінок цих поганців з чужого острова?

ЛАІДІОН. Так, щасливі вони в цей час! В ньому—все їх життя; більше, ніж життя! До того вони були примарами і, подібно сухому листові, носилися гонимі острахом, жахом, метушинею, надією... До того вони сім день і сім ночей сиділи,

повні боязливості й жадання, на чистих щитках... Чи маеш змогу ти зрозуміти, як гарно відчуваєш себе на зовсім чистій постелі?

ХІМНІС. Хиба це так тяжко увийти? Ти, здається, думаєш, що я не вмію бути чепурною?

ЛАЦІОН. А я кажу тобі, що всієї води з мого басейну, всіх вод світу не хватило б мені, щоб обмити мою постіль і все, що довкола неї. Ні, тут ніде не пахне чистотою! Хиба повітря чисте, — навіть там, високо — по над зорями? Хиба й він не переповнений тугою, жахом, нудогою? Хиба все, все на світі не хитається завше між смертю й насолодою? Хиба все, рідше все не заплямоване, не протяте віковичною метушню? Кажу тобі, — колибодійсно існувало що небудь напевно чисте, — море закипіло б і розступилося б, і серця, в радощах виплигнувши з наших грудей, заспокоїлися б навіки на чистій постелі, по-

між відринувших хвиль. Я тремчу при одній думці про чисту постіль,— вона за-пала в мою душу, як зоряне сяйво. Коли ті, на острові, дійсно переховали чистими свої цинновки, то вони або звірі, або боги, а може бути,---і те, і друге, і до їх тре-ба уклониться. Я думаю, я ніколи в житті не бачила нічого, цілком чистого... Я ніко-ли не бачила нічого, на стільки чистого, щоб я рішилася покласти на нього своє серце...

ХІМНІС. Виходить, ти ніколи не була закоханою, Лаїдіоно?

ЛАІДІОН. Коли я, піби з п'яна, сте-лила в бруді свою постіль,---я не хочу, щоб мені нагадували про це тоді, коли вже пройшло похмілля! (Мовчанне).

ЛАІДІОН. Коли я заплющую очі,--не зовсім, а так, щоб верхні вії дріжжали пад нижніми,---я можу уявити собі, як все це екладається: там, де ти стоїш сидять муж-

чини; крізь вії, вони здаються мені такими далекими і зовсім маленькими.. А з гушавини дерев дивляться широко розплющеними очима страшні боги... Та тим, що встали з чистої постелі, ніщо не може вселити жаху: вони заворожені від його. Всякий жах, бажання, шукання, невтомна тривога, все облишилося поза межою тіла. Вони- -незаймані---і забули про це. Вони повинні повернутися в жінок і в матерів, але й про це вони забувають: все у них незрозуміле...

І от вони танцюють...

(Вона починає похитувати стегнами. Здається, що вона вже не сама, що її оточили другі дівчата, що танцюють перед обличчям своїх богів; вони прудко вертаються. Надходять сутінки. Від дерев одділяються тіні й змішуються з танцюючим гуртом, а з верховин злітають величезні птахи, в котрих живуть діяволи й душі

померлих, і кружляють разом з тавцюючими. Береги острова зливаються з морськими хвилями. Дівчата танцюють, важко дихаючи, білки очей мигають на їх обличчях; зуби блищать з за напів розтулених губів. А юнаки з усього острова мовчазно сидять на землі, міцно тримаючись за густу траву; їх руки виваються в землю, і вона дріжить, і весь острів хитається, як човен, повний п'яних людей. І все під владою танцюючих, котрі тепер сильні й могутні, як боги. Руки, стегна, плечі — богів — злилися з руками танцюючих і ні блакитна намітка смерті, ні кривавий меч богів, не може побідити їх: вони поспетелі життя і смерті. В ці хвилини Лаїдіон зовсім перетілюється. Йї напружені обриси виявляють щось страшне, грізне, вічне, — це обличче варварського божества. Вона здається надзвичайно міцною. Йї руки ритмічними рухами підіймаються вверх і

знову опускаються, з погрожуючим махом, як смертоносна стріли. Очи її горять вогнем напруженого, ледве стриманого внутрішнього блаженства. Нарешті, вона падає на постіль, важко і одривчасто дихаючи. Довкола неї—маленька кімната, сіра дійсність—і нікого, окрім Хімніс, котра вкриває подругу червоною ковдрою.

Через хвилину Лаїдіон розплющує очи й сідає на постелі; вона страшенно бліда).

ЛАІДІОН. О, Хімнісо! Хімнісо! Я знову тут—і почуваю це! все зникло! Я ладна кричати, кусать свою подушку; до крови кусать свої руки, з відчаю, що таке щасте існує на світі і недосяжне мені! Ніби жевріюче вугілля горить в моєму серці! І треба ж було цій людині розповісти мені, що десь є такий острів, на котрому живуть щасливі через те, що в їх серцях немає жала надії, а не-годовне, Хімнісо! це-все, Хімнісо! ~~бути щасливою~~ ~~без надії!~~

Універсальна Бібліотека.

Вийшли з друку:

- № 1. Кнут Гамсун. — Невольники Кохавши.
 № 2. Анрі де-Реньє. — Амурська пригода на морі.
 № 3. Валерій Брюсов. — Едуїї син Едуїї.
 № 4. Оскар Уайльд. — Соловейко й Троянда.
 № 5. Рабін-Дранат Тагор. — Місячний сьри.
 № 6. Моріс Метерлінк. — Пенроханій гість.
 № 7. Август Стріндберг. — Тільки початок.
 № 8. Казимир Тетмайер. — Меляххолд.
 № 9. Габріель д'Анунціо. — „Орсола“.
 № 10. Зігьборн Обстфельдер. — „Лів“.
 № 11. Гуго фон-Гофмансталь. — „Жах“.

Друкуються:

- № 12. Вільє де Ліль Адан. — Віра.
 № 13. Альфонс Доде. — Листи з мого млина.
 № 14. Хинські оповідання.
 № 15. Густав Кіркор. — Повелі.
 № 16. Джек Лондон. — Ключ предків.

К И Т В

Друкарня Т-ва „Робітничя Книгарня“.

1918